

Руденко О. М.

доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри публічного управління та менеджменту організацій
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ПРОТЕКЦІОНІЗМ ЯК МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ПІДТРИМКА МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

У статті обґрунтовано протекціонізм як механізму державної підтримки підтримка малого та середнього бізнесу в умовах геополітичних конфліктів. Акцент зроблено на тому, що під час реалізації політики протекціонізму специфічної системи адаптивних управлінських механізмів, яка має забезпечити гнучку структуру для розробки та прийняття публічно-управлінських рішень, спрямованих на вирішення проблем монополізації національних виробників через обмежену конкуренцію за імпортом за допомогою політики протекціонізму, що зберігає умови для підтримки постійно високого рівня цін на продукцію, захищену тарифними бар'єрами. Обґрунтовано, що протекціонізм як механізм державної підтримки малого та середнього бізнесу в умовах геополітичних конфліктів зберігає власну актуальність, але потребує урахування у межах публічного управління можливостей розвитку негативних явищ, які здатні загострити ситуацію у зовнішньому та внутрішньому середовищі (економічний націоналізм, що виникає внаслідок надання пріоритетів і преференцій виключно вітчизняним суб'єктам бізнесу, що часто йде не на користь розвитку міжнародної співпраці; зростання геополітичної напруженості, яка може призвести до торгівельних війн на фоні локальних, регіональних та глобальних військових конфліктів, що підсилюють ризики надмірної залежності від інших країн у сфері економіки). Підкреслено, що протекціонізм як механізм державної підтримки малого та середнього бізнесу в умовах геополітичних конфліктів здатний забезпечити отримання переваги у стратегічних галузях економіки у випадку зваженої державної політики щодо розвитку національного бізнесу шляхом використання субсидій, тарифів та експортного контролю для захисту вітчизняної промисловості та зменшення залежності від конкурентів, а також зменшення ресурсної залежності вітчизняної економіки.

Ключові слова: економіка, геополітичний конфлікт, малий та середній бізнес, механізм державної підтримки, протекціонізм, публічне управління, соціально-економічний розвиток, державне регулювання.

Постановка проблеми. Традиційний підхід у публічному управлінні до формування та реалізації механізму державної підтримки малого та середнього бізнесу зазвичай передбачає створення програм, які визначають конкретні види допомоги, формування сприятливого організаційно-правового та економічного середовища. У межах цього підходу до загальних механізмів державної підтримки малого та середнього бізнесу можуть бути віднесені є програмні (створення та розвиток державних програм на підтримку бізнесу), організаційно-економічні механізми (створення сприятливих організаційних та економічних умов середовища ведення бізнесу), механізми нормативно-правового забезпечення та регулювання. Ці механізми

зазвичай поділяють на прямі (включають у себе основні інструменти прямого державного регулювання – нормативно-правові акти, цільові комплексні програми, державне замовлення, ліцензування, квотування, контроль цін, лімітування тощо) та спеціальні (галузево орієнтовані або критеріальні, що задовольняють певним вимогам, визначеним законодавством держави). Такі механізми, як правило, спрямовуються на створення та забезпечення ефективного функціонування бізнесового середовища, стимулювання його розвитку шляхом постійного удосконалення організаційно-економічних та інституційно-правових механізмів, застосування податково-кредитних механізмів державної підтримки малого та середнього бізнесу тощо.

Проте, зазначений підхід є ефективним під час зростання соціально-економічного розвитку суспільства і держави або під час відносної стабільності системи. В умовах розвитку кризових ситуацій такий підхід інколи не може забезпечити ефективності державної підтримки малого та середнього бізнесу, зокрема, коли йдеться не про локальний рівень криз, що притаманні внутрішньому середовищу, яке знаходиться у сфері управлінського впливу, але про глобальні кризові явища, притаманні зовнішньому середовищу, вплив на яке залишається для більшості держав суттєво обмеженим, призводячи до руйнівних наслідків для соціально-економічної системи держави. Тим більше в ситуаціях, пов'язаних із виникненням та загостренням геополітичних конфліктів, в яких суб'єкти бізнесової діяльності підпадають негативного впливу чинників як зовнішнього, так і внутрішнього середовища внаслідок неспроможності системи публічного управління своєчасно і адекватно адаптуватись до динаміки змін цих середовищ.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання державної підтримки малого та середнього бізнесу у різних аспектах досліджують Р. Корнєєв [2], Л. Литвишко [3], Р. Мірошник [5], В. Русанюк [6], С. Яковенко [7] та інші дослідники. Окрему увагу дослідження приділяють питанням вироблення механізмів підтримки і стимулювання розвитку бізнесу, у тому числі в умовах військових конфліктів. Ці питання досліджують В. Дикань [1], В. Гузонова [12], М. Мельник [4], Т. Мединська [4], Н. Шевченко [2], В. Шевчук [12], Н. Фролова [1] та інші дослідники. Водночас, питання протекціонізму як механізму державної підтримки малого та середнього бізнесу в умовах геополітичних конфліктів залишаються малодослідженими.

Метою статті є обґрунтування протекціонізму як механізму державної підтримки малого та середнього бізнесу в умовах геополітичних конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Складно-структуровані проблеми, що виникають під час глобальних криз (а до таких криз, безумовно, безпосередньо належать і геополітичні конфлікти) зазвичай посилюють наявність внутрішніх невирішених проблем, обумовлених нечіткою системою пріоритетів держави у сфері підтримки бізнесу, до яких можна віднести [4]: неузгодженість стратегічних планувальних документів загальноекономічного та секторального характеру на різних рівнях; відсутність

Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього бізнесу; слабке забезпечення інклюзивності процесу розроблення секторальних стратегічних документів та формування культури включеності бізнесу до різних етапів розроблення профільної державної політики, а також процесів регулювання/дерегулювання підприємницького сектору; делібералізація ринкового законодавства, недоліки системи оподаткування, наявність обтяжливих та неефективних норм державного контролю; слабкість державного стимулювання відновлення споживчого попиту шляхом надання пріоритетності приватному бізнесу при реалізації державних послуг і проведенні державних закупівель; відсутність інституційних системних зв'язків у сфері міжнародних програм підтримки малого і середнього бізнесу тощо. Вирішення цих проблем, як правило, передбачається на основі пріоритетного застосування механізму нормативно-правового регулювання [5]. Водночас, досліджуючи стан малого та середнього бізнесу в умовах дії у державі правового режиму військового стану, активних бойових дій, руйнування внаслідок тимчасової окупації противником територій держави сталих зв'язків та інфраструктури вітчизняного бізнесу, що значно дестабілізувало діяльність його суб'єктів, науковці залишають в якості пріоритетів державної підтримки малого та середнього бізнесу за таких умов майже виключно сферу нормативно-правового регулювання [1]. Але, якщо державне регулювання підприємництва полягає у застосовуванні різних методів впливу на бізнес, а державна підтримка передбачає створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку бізнесу [3], то звертати виключну увагу лише на формування адекватної нормативно-правової бази як основи вирішення завдань з активізації розвитку бізнесу є невірним, адже виникає ситуацію, коли законодавство змушено постійно адаптуватись до змін, намагаючись унебезпечити бізнес від всіх наявних та потенційних ризиків, пов'язаних з розвитком складних системних криз. Кількість новел зростає невтримно, що не тільки не сприяє вирішенню проблеми, але й тільки її загострює. Тому системність підходу до реалізації нормативно-правового механізму державної підтримки малого та середнього бізнесу в умовах конфліктів і криз має на меті, перш за все, посилення державного контролю у сфері комерційної діяльності, підвищення ефективності

регуляторної політики, оптимізація дозвільної системи тощо. І хоча оцінити ефективність конкретних механізмів достатньо складно, публічне управління у сфері державної підтримки малого та середнього бізнесу може орієнтуватись на ступінь досягнення поставлених цілей за непрямыми показниками та критеріями.

Зазвичай ефективність державної підтримки визначається збільшенням кількості малих та середніх підприємств, відповідністю нормативно-правових актів сучасним умовам їх функціонування тощо [7]. Проте, такі показники дійсно є показовими лише за умов відносної стабільності соціально-економічного розвитку, втрачаючи свою актуальність в умовах криз. Зрозуміло, що зростання кількості комерційних підприємств свідчить про позитивну динаміку розвитку економіки навіть в умовах локальних криз, але зовсім не відображає здатності системи національної економіки в цілому протистояти глобальним кризам. І якщо дійсно, що основні зміни та показники ефективності державного регулювання та підтримки малого і середнього бізнесу відбуватимуться у після-кризовий період, то саме цей період характеризується гострою потребою у збільшенні державної допомоги та підтримки малого та середнього бізнесу, а також державного регулювання цієї сфери, визначаючи в якості основних завдань [6]: формування оптимальних фінансово-кредитних інструментів; удосконалення законодавчої та нормативно-правової платформи; стимулювання взаємодії суб'єктів малого і середнього підприємництва з логістичною і ринковою інфраструктурою; формування інформаційної культури і розвиток соціалізації малого і середнього підприємництва тощо. До цього варто додати й необхідність розширення джерел фінансування для суб'єктів малого та середнього бізнесу (надання грантової підтримки та пільгового кредитування для стабілізації їх стану, сприяння інноваційному зростанню, надання кредитів, гарантій та страхування для експортних операцій, впровадження лізингових і факторингових програм, а також інструментів краудфандингу та венчурного фінансування), державна підтримка інвестиційного кредитування та відстрочки платежів під час реалізації інвестиційних проектів [2, с. 42], що принципово спрямовано на формування адаптивної системи державної підтримки малого та середнього бізнесу, здатної гнучко та оперативно відображати вплив нестабільного ринкового

середовища, як внутрішнього, так і зовнішнього.

Проте, останнє є складною проблемою, яка в умовах геополітичних конфліктів, як правило, зіштовхується з більш високим рівнем реалізації державної політики у сфері розвитку національних економік більшості країн світу, які використовують в якості одного з визначних механізмів державної підтримки вітчизняного бізнесу протекціонізм. З точки зору геополітики, протекціонізм передбачає використання економічної політики (перш за все, тарифи та субсидії, а також певну систему преференцій і обмежень) для захисту вітчизняної економіки від іноземної конкуренції, але з орієнтацією на досягнення стратегічної мети, яка полягає у просуванні національних інтересів, зміцненні національної безпеки та покращенні геополітичного становища країни [9]. Об'єктивність використання протекціонізму обумовлена саме можливістю виникнення геополітичних конфліктів, оскільки у геополітичному середовищі зазвичай зберігається напруженість, а також прагненням отримати або зберегти контроль над критично важливими ланцюгами поставок та конкуренцією за домінування у стратегічних секторах, таких як технології та ресурси. Фактично, саме геополітична конкуренція, яку можна розуміти як постійну конфліктогенну сферу, має наслідком застосування протекціоністських заходів, водночас забезпечуючи необхідний рівень державної підтримки вітчизняного бізнесу, але загострюючи проблему зростання міжнародної конкуренції та посилення фрагментованості світової економіки.

Аналіз впливу геополітичних ризиків на посилення застосування протекціонізму дає можливість стверджувати, що у міру поширення геополітичної невизначеності та виникнення розбіжностей між традиційними торговельними партнерами, країни, що характеризуються вищою інституційною якістю, більшою неоднорідністю політичної системи та глибшою залежністю від зовнішньої торгівлі, все частіше схильні запроваджувати торговельні обмеження як запобіжний захід для своїх галузей промисловості у відповідь на геополітичну напруженість. З огляду на це, країнам та регіонам вкрай важливо проактивно реагувати на вплив колег, посилювати можливість внутрішнього моніторингу, сприяти міжнародній співпраці та спільно формувати нові рамки, що регулюють міжнародну торгівлю [10].

Водночас, не завжди протекціонізм як механізм державної підтримки бізнесу має

позитивний зміст, принаймні з боку інших акторів світової економіки та геополітики. Фактично йдеться про те, що протекціонізм як механізм державної підтримки національної економіки на рівні геополітичного укладання угод, яка визначається зростанням торговельних бар'єрів, жорсткою конкуренцією за передові технології та розпадом економічних альянсів перетворює тарифи, експортний контроль та субсидії на центральні інструменти в змаганні, яке змінює світові ринки. В основі такого зрушення, на думку дослідників, лежить напруженість між технологіями, які сприяють динаміці «переможець отримує все», та геополітикою, яка штовхає до економічної самостійності [8]. Але, навіть зважуючи на таку ситуацію, об'єктивною характеристикою протекціонізму залишається лише те, що він підтримує виробника, служить реалізації приватних інтересів капіталу, створюючи в перехідні періоди можливість для швидкого збільшення капіталу, а в транзитивних економіках – умови для лобіювання інтересів монополістів внутрішніх ринків [11]. Застосування під час реалізації політики протекціонізму специфічної системи адаптивних управлінських механізмів, яка має забезпечити гнучку структуру для розробки та прийняття державно-управлінських рішень, спрямованих на вирішення проблем монополізації національних виробників через обмежену конкуренцію за імпорт за допомогою політики протекціонізму, що зберігає умови для підтримки постійно високого рівня цін на продукцію, захищену тарифними бар'єрами.

Висновки. Протекціонізм як механізм державної підтримки малого та середнього бізнесу в умовах геополітичних конфліктів зберігає власну актуальність, але потребує урахування у межах публічного управління можливостей розвитку негативних явищ, які здатні загострити ситуацію у зовнішньому та внутрішньому середовищі. До таких можливостей варто віднести економічний націоналізм, що виникає внаслідок надання пріоритетів і преференцій виключно вітчизняним суб'єктам бізнесу, що часто йде не на користь розвитку міжнародної співпраці; зростання геополітичної напруженості, яка може призвести до торговельних війн на фоні локальних, регіональних та глобальних військових конфліктів, що підсилюють ризики надмірної залежності від інших країн у сфері економіки. Поряд з цим, протекціонізм як механізм державної підтримки малого та середнього бізнесу в умовах геополітичних конфліктів

здатний забезпечити отримання переваги у стратегічних галузях економіки у випадку зваженої державної політики щодо розвитку національного бізнесу шляхом використання субсидій, тарифів та експортного контролю для захисту вітчизняної промисловості та зменшення залежності від конкурентів, а також зменшення ресурсної залежності вітчизняної економіки. Слід також звернути увагу на потенціал протекціонізму у сфері стратегічного використання торговельних бар'єрів, що більшою мірою стосується питання розвитку та державної підтримки малого та середнього бізнесу в умовах геополітичних криз, адже забезпечує здійснення зовнішньополітичного тиску на конкурентів.

Список використаної літератури:

1. Дикань В., Фролова Н. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. *Економіка та суспільство*. 2022. (38). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56>.
2. Корнєєв Р., Шевченко Н. Стратегічні орієнтири державної підтримки малого та середнього бізнесу в умовах воєнного стану. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2024. № 1 (40). С. 37-43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2024-1.6>.
3. Литвишко Л. Система державної підтримки та сприяння розвитку підприємництва в Україні. *Вісник ЖДТУ: Економіка, управління та адміністрування*. 2014. № 3 (69). С. 144-151. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2014-3\(69\)-144-151](https://doi.org/10.26642/jen-2014-3(69)-144-151).
4. Мельник М., Мединська Т. Механізми підтримки і стимулювання розвитку підприємницького сектору України в умовах війни. *Академічні візії*. 2024. Вип. 36. С. 1-12. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13930010>.
5. Мірошник Р., Прокоп'єва У. Розвиток малого і середнього бізнесу в Україні: проблеми і перспективи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми економіки та управління». 2020. Т. 4. № 1. С. 63-71.
6. Русанюк В. Сутність і цілі державної підтримки малого та середнього підприємництва в аграрному секторі. *Економіка АПК*. 2021. № 2 (28). С. 102-111. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202102102>.
7. Яковенков С. Державна підтримка малого та середнього бізнесу в умовах війни: правові аспекти та актуальні виклики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 173-177. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/37>.

8. Dawar K. Protectionism and international diplomacy: study. – Brussels: European Parliament, 2018. – 56 p.
9. Liedtka J., Rosenblum J. Shaping conversations: Making strategy, managing change. *California Management Review*. 1996. Vol. 39. № 1. Pp. 141-157.
10. Shen M., Yang, M. Are Geopolitical Risks Fuelling Trade Protectionism? *Defence and Peace Economics*. 2024. № 35(8). Pp. 1120-1140. DOI: <https://doi.org/10.1080/10242694.2024.2364320>.
11. Viter D., Rudenko O. Protectionism in the system of mechanisms of adaptive management. *European Union's policy on corporate social responsibility: Abstracts&Articles*. – Tbilisi, Georgia: CSREU, 2024. – Pp. 86-93.

Rudenko O. M. Protectionism as a mechanism of state support support of small and medium businesses in the conditions of geopolitical conflict

The article substantiates protectionism as a mechanism of state support for small and medium-sized businesses in the context of geopolitical conflicts. The emphasis is on the fact that during the implementation of the protectionism policy, a specific system of adaptive management mechanisms is required, which should provide a flexible structure for the development and adoption of public management decisions aimed at solving the problems of monopolization of national producers due to limited competition for imports through a protectionism policy that maintains the conditions for maintaining a constantly high level of prices for products protected by tariff barriers. It is substantiated that protectionism as a mechanism of state support for small and medium-sized businesses in conditions of geopolitical conflicts retains its relevance, but requires consideration within public administration of the possibilities for the development of negative qualities that can exacerbate the situation in the external and internal environment (economic nationalism, which arises as a result of providing priorities and preferences exclusively to domestic business entities, which often does not benefit the development of international cooperation; increasing geopolitical tension, which can lead to trade wars against the background of local, regional and global military conflicts, which increase the risks of excessive dependence on other countries in the economic sphere). It is emphasized that protectionism as a mechanism of state support for small and medium-sized businesses in conditions of geopolitical conflicts is able to ensure an advantage in strategic sectors of the economy in the case of a balanced state policy for the development of national business through the use of subsidies, tariffs and export control to protect domestic industry and reduce dependence on competitors, as well as reduce the resource dependence of the domestic economy.

Key words: economy, geopolitical conflict, small and medium-sized businesses, state support mechanism, protectionism, public administration, socio-economic development, state regulation.